

TEORETICKO-PRAKTICKÉ ASPEKTY FORMOVANIA KVALITY ŽIVOTA Z POHĽADU SPOTREBY¹

VIEROSLAVA HOLKOVÁ² – ALEXANDRA VESELKOVÁ³

Theoretical and Practical Aspects of Forming Quality of Life in terms of Consumption

Abstract: *The significance and definition of quality of life have undergone some development, the content has changed according to how society and the living conditions in it have evolved. The aim of the paper is to point out how not only the way of looking at quality of life has changed but also its content. The paper offers an overview of the development of this concept and its application in practice from the second half of the 20th century to the present, it also discusses the role and importance of consumption for shaping the quality of life. The basis for examining the impact of consumption on the quality of life we chose the net money expenditures of our households, which are divided into three spheres. By analyzing the sphere of non-working time, free time and cross-sectional areas, we evaluate the existential aspect of life and offer a certain picture of the formation of quality of life in terms of changes in the consumption of Slovak households in 2016 and 2017.*

Keywords: *quality of life, domains of quality of life, definition of quality of life, satisfaction, needs, consumption*

JEL Classification: D 10, D 12, D 19, I 31

Úvod

Kvalita života patrí v európskom priestore medzi dôležité, z obsahového hľadiska i kvantifikácie mimoriadne diskutované pojmy súčasnej doby. Využíva sa predovšetkým ako cieľová hodnota ekonomického vývoja spoločnosti, stala sa však aj novou výzvou pre zabezpečenie dôstojného života

¹ This work was supported by Grant Agency Vega of the project no. 1/0393/16 called the European Union in the post-crisis period - macro and micro aspects.

² doc. Ing. Vierošlava Holková, CSc., University of Economics in Bratislava, Slovak Republic, e-mail: vieroslava.holkova@euba.sk

³ Ing. Alexandra Veselková, PhD., University of Economics in Bratislava, Slovak Republic, e-mail: alexandra.veselkova@euba.sk

obyvateľov EÚ. V neposlednom rade sa kvalita života spomína v súvislosti s presadzovaním konceptu udržateľného rozvoja a udržateľnej spotreby.

O kvalite života sa veľa píše, dokazuje to pomerne veľké množstvo výskumných štúdií a odborných článkov, v ktorých sa kvalita života rozoberá ako celostná kategória, ale analyzuje sa aj ako fragment v zmysle orientácie len na jednotlivé, resp. čiastkové oblasti (domény) života človeka. Tento široký pohľad je výsledkom skutočnosti, že dnes je kvalita života predmetom štúdia viacerých vedných odborov, ktoré ju analyzujú z rôznych aspektov života človeka a ponúkajú jej rôzne vymedzenia.

1. Historický vývoj pojmu kvalita života

V zjednodušenej podobe kvalita života znamená dobrý a spokojný život, preto je pomerne problematické určiť prvého autora tohto pojmu, keďže predstavy o šťastnom, spokojnom a spravodlivom živote sa prelínajú celými dejinami ľudstva, stali sa súčasťou rôznych kultúrnych, náboženských i filozofických učení.

Prvé úvahy o kvalite života siahajú do dávnej minulosti, podľa Murgaša [16] sa ľudstvo zaoberá kvalitou života od čias antiky. Základným pojmom antického sveta bol blažený život tvorený súborom príjemných emócií a pocitov, rozsiahlym komplexom rozmanitých faktorov, ktoré sa týkali subjektívneho prežívania života, ale aj úlohy a postavenia jedinca v spoločnosti a v prírode z hľadiska dodržania svojich povinností voči ostatným či náboženskému životu [2].

Vedecký záujem o kvalitu života zaznamenávame po druhej svetovej vojne. V tom čase sa podarilo v niektorých krajinách pomerne rýchlo zvyšovať životnú úroveň, a to vyvolalo prvé diskusie o tom, čo je kvalita života a aký je jej vzťah k blahobytu. Predovšetkým v USA sa ukázalo, že ekonomický rast a zvyšovanie spotreby nemožno automaticky spájať s rastom spokojnosti ľudí so svojím životom, že k hodnoteniu kvality života nestačí používať len ekonomické parametre.

Systematické skúmanie kvality života spadá do druhej polovice minulého storočia, keď o tento pojem začali prejavovať záujem viaceré vedné odbory ako ekonómia, sociológia, politické vedy a medicína. Kvalita života sa stala predmetom záujmu ekonómov, politikov, politických strán a ich programov, ako aj odborníkov najmä z oblasti sociológie, psychológie, sociálnej práce, sociálnej politiky a zdravotníctva.

Toto skúmanie bolo evokované potrebou získať informácie o stave spoločnosti a jednotlivcov, konštruovať ukazovatele úrovne života ľudí, ktoré by bolo možné použiť na hodnotenie objektívnych podmienok života, ale zachytiť aj subjektívne vnímanie svojho života. Zavedenie kvality života do praxe

sa pripisuje americkým ekonómom Ordwayovi a Osbornovi [23], ktorí roku 1953 použili tento pojem v súvislosti s upozorňovaním na ekologické nebezpečenstvá neobmedzeného ekonomického rastu. V 60. rokoch Rímsky klub prepojil problematiku kvality života s globálnymi problémami zhoršujúceho sa životného prostredia. Vysoké tempá ekonomického rastu, rozvoj nových technológií a rast priemyselnej výroby viedli k tomu, že sa kvalita života začala spájať aj s negatívnymi účinkami ekonomického rozvoja na životné prostredie. Do problematiky kvality života sa postupne dostal environmentálny pohľad, široko koncipovaný prístup, orientovaný nielen na stav životného prostredia, ale aj na celkový stav spoločnosti. Kritici neobmedzeného ekonomického rastu týmto spôsobom vyjadrili obavy o budúce podmienky pre život človeka.

Okrem vedcov a odborníkov sa o kvalitu života zaujímali aj politici, predovšetkým J. F. Kennedy a L. B. Johnson, ktorí kvalitu života amerických občanov spájali so zvyšujúcou sa životnou úrovňou v zmysle spokojného a dobrého života občanov USA, zvyšovanie kvality života prezentovali ako cieľ svojej domácej politiky.

V súvislosti s rastúcou spotrebou treba spomenúť Galbraita [5], ktorý termín kvalita života použil ako protiváhu k jednoznačnej spotrebiteľskej orientácii americkej spoločnosti, resp. ako protiváhu masovej spotrebe v spoločnosti hojnosti v 60. rokoch minulého storočia, a tým upozornil na význam tohto pojmu. Reagoval na masovú spotrebu, ktorá odvádza človeka od aktivít prispievajúcich k jeho rozvoju a orientuje ho na samoučelnú spotrebu.

Kvalita života sa v tom čase používala vo väzbe na kritiku masovej spotreby, ale aj vo vzťahu k vývoju spoločnosti, t. j. k predpokladanému prechodu od materialistických k postmaterialistickým hodnotám a k hľadaniu zmyslu života s prioritou sebarealizačnej reflexie. Známe sú myšlienky Rostowa [22], ktorý sa zaoberal štádiami ekonomického rastu spoločnosti a podľa ktorého po štádiu vysokej masovej spotreby má nasledovať štádium hľadania novej kvality života. Predstava o kvalite života v tomto kontexte sa nenaplnila, úvahy o jej význame s dôrazom na obsahové určenie však pokračovali a pretrvávajú doteraz.

Na prelome minulého storočia ekonómovia pri skúmaní kvality života zohľadňovali blahobyť a bohatstvo na národnej úrovni, vychádzali z ukazovateľov, ktorých základ tvoril HDP. Iný prístup zvolila medicína, ktorá sa zaoberá kvalitou života vo väzbe na starostlivosť o chronicky chorých pacientov, o kvalitu života pacientov. V počiatočnom období sa hodnotenie kvality života vnímalo ako hodnotenie objektívneho pohľadu na fyzické a psychosomatické zdravie. V súčasnej medicíne má zdravie omnoho širší rozmer, ktorý obsahuje aj subjektívny pohľad na zdravie a na osobnú situáciu človeka. Kvalita života sa viaže na subjektívny pocit životnej pohody, ktorý je spojený

s nemocou, úrazom, liečbou a jej vedľajšími účinkami, ktoré majú dosah na jednotlivé dimenzie a tým ovplyvňujú kvalitu života [19].

V 60. – 70. rokoch 20. storočia sa pojem kvalita života začal používať aj v sociológii, ktorá poukázala na potrebu hľadania nových možností hodnotenia kvality života, na posun popisovania kvality života od ekonomických parametrov na sociálne indikátory a také ukazovatele, ktoré budú zohľadňovať sociálny kontext a budú hodnotiť nielen objektívne, ale aj subjektívne vnímanie kvality života jednotlivca [6]. V tom čase sociológia zavádza pojem sociálne indikátory, ktorými sa popisujú objektívne podmienky života spoločnosti.

Postupne sa do skúmania kvality života dostal aj psychologický prístup, ktorý umožnil kognitívne hodnotenie emočného prežívania vlastného života jednotlivca. Tým sa kvalita života začala sledovať v kontexte spokojnosti so životom (well-being), ktorý predstavuje subjektívny prístup ku kvalite života, resp. subjektívne hodnotenie. Psychológia sa teda zaujíma o celkové subjektívne hodnotenie života z pozície jednotlivca, analyzuje faktory ovplyvňujúce jeho subjektívny pocit. Sleduje kvalitu života cez kognitívnu a emocionálnu dimenziu. Kognitívnu dimenziu tvorí vedomé a racionálne hodnotenie života, emocionálna dimenzia postihuje citové prežívanie.

Diskusie o kvalite života sa viedli vo Veľkej Británii, ale predovšetkým v USA, kde sa udával smer prvých výskumov. V nich sa vedci zamerali najmä na obsahové vymedzenie a definíciu tohto pojmu. Objavilo sa veľa protikladných stanovísk a koncepcií. Väčšina z nich mala futuristický charakter, zameraný na modely budúcich perspektív spôsobu života. Trendom 70. a 80. rokov sa stal tzv. postmaterializmus, ktorý kládol dôraz na hodnotu kvality života, kde prioritu tvorili občianske slobody, rozvoj osobnosti, rozvoj voľného času, cestovného ruchu.

V 90. rokoch minulého storočia dochádza k ďalšiemu rozšíreniu výskumu kvality života, dôvodom je snaha o dôkladné vymedzenie teoretických základov kvality života, o vytvorenie takých ukazovateľov, ktoré by umožnili kvantifikovať kvalitu života v jej komplexnosti. Obnovili sa diskusie o vymedzení významu kvality života v podtexte s udržateľným rozvojom. Vznikli rôzne teoretické koncepty, ako napríklad utilitarizmus, t. j., myšlienkový prúd, ktorý možno chápať ako teoretické východisko ďalších úvah o kvalite života, o blahobyte. Základom tejto teórie je kvalita života, ktorú určujú predovšetkým najvyššie možné spôsoby uspokojovania túžob indivíduí, dosiahnutie maximálnej úrovne výnosov a užitočnosti.

Protikladom utilitarizmu a utilitaristického chápania života je Rawlsova teória spravodlivosti [22], podľa ktorej pre spoločnosť je dôležitejšie zabezpečiť a ochraňovať minimálnu úroveň dôstojnosti než maximálnu úroveň

výnosu. Spoločnosť by mala zabezpečiť každému jednotlivcovi najvyššiu možnú ochranu proti riziku, aby sa nestal jej najchudobnejším členom. Za primárne statky sa považujú: právo, sloboda, príležitosti, dôchodok a bohatstvo. Všeobecné blaho (welfare) môže vzrásť len vtedy, ak sa zlepši situácia najchudobnejších a najpotrebnejších.

Európa v minulosti venovala kvalite života pozornosť sporadicky. Až vznikom EÚ sa zintenzívnila potreba i možnosti využitia kvality života na riešenie mnohých problémov sociálnej sféry. Problematika kvality života sa stala trvalou súčasťou agendy EÚ a v rámci nej aj predmetom veľkého záujmu vedeckej sféry, ktorá rozpracúva jej teoretické rámce, prináša potrebné informácie pre riadiacu sféru.

Z vyšie uvedeného prehľadu vyplýva, že pojem kvalita života prešiel dlhým historickým vývojom, v priebehu ktorého sa menil nielen jeho význam a úloha, ale bol rozšírený aj o špecifické prístupy, ktoré priniesli rôzne vedné odbory.

V počiatočnom období sa tento pojem využíval predovšetkým v ekonomickom a čiastočne aj v politickom kontexte, keď pri hodnotení kvality života bola v popredí jej objektívna stránka, kvalita života sa vyjadrovala pomocou ekonomických parametrov. Ekonomická veda umožnila popísať kvalitu života objektívne, avšak len čiastočne. Postupne sa týmto pojmom začali zaoberať aj ďalšie vedné odbory, ktoré priniesli širší, hlavne odlišný pohľad na kvalitu života. Pristúpili k skúmaniu kvality života z aspektu jednotlivca a hodnotili jej subjektívnu stránku.

Ako bolo už uvedené vyššie, dnes sa problematikou kvality života zaoberajú okrem ekonómie a sociológie aj politológia, psychológia, ekológia, medicína. Každý odbor sa vyznačuje odlišným, resp. špecifickým prístupom k skúmaniu kvality života. Preto sa súčasné štúdium kvality života považuje za interdisciplinárny odbor, ktorý prináša rozmanité názory na obsah kvality života, rôzne metódy jej analýzy, ako aj rôzne ukazovatele jej merania. Jednotlivé vedné odbory používajú nielen vlastný pojmový aparát, ale ponúkajú aj špecifický uhol pohľadu na podstatu tohto pojmu, preto nenachádzame konsenzus v chápaní kvality života.

S praktickým využívaním pojmu kvalita života sú bezprostredne spojené dva základné problémy. Prvým problémom je obsahové vymedzenie tohto pojmu, kde neexistuje zhoda názorov. To znamená, že doteraz sa neobjavila definícia kvality života, ktorá by bola všeobecne akceptovaná. Druhým problémom je merateľnosť kvality života. V tejto oblasti máme absenciu ukazovateľa, ktorý by zachytával kvalitu života v jej komplexnosti. Čo je teda kvalita života a je merateľná? Odpovede na tieto dva problémy treba hľadať predovšetkým v jej definovaní.

S prehľbujúcimi sa poznatkami o kvalite života a jej rozmanitom ponímaní nachádzame v odbornej literatúre rôzne definície tohto pojmu. Z nich vyberáme niekoľko pohľadov na kvalitu života, ktoré sa pohybujú od jednoznačne subjektívnych pocitov prežívania života až po chápanie kvality života ako súboru objektívnych podmienok pre život jednotlivca či určitého spoločenského zoskupenia.

2. Definovanie kvality života

Najčastejšie sa kvalita života vníma ako kategória, ktorá zahŕňa širokú škálu parametrov ľudského života, životných podmienok jednotlivca, spoločenskej skupiny, ako aj celej spoločnosti. Je možné ju skúmať v zmysle celostného pojmu týkajúceho sa jednotlivca alebo celej spoločnosti, môže sa však skúmať aj ako fragment v zmysle orientácie len na čiastkové oblasti života človeka, to znamená, že sa môže sledovať na rôznych úrovniach, z rôznych uhlov pohľadu i v rôznych súvislostiach. Parciálne prístupy ku kvalite života spôsobili, že kvalita života má mnoho interpretácií, takže jej obsah nie je jednoznačne vymedzený.

V najširšom význame možno kvalitu života vymedziť ako určitú dosiahnutú úroveň domén života človeka, v ktorých sú zohľadnené dôležité spoločenské hodnoty a ciele. Podľa odborníkov WHO je kvalita života definovaná ako vnímanie vlastnej pozície v živote v kontexte kultúry a hodnotových súdov so zreteľom na svoje životné ciele, očakávania, štandardy a záujmy [28]. Ide o individuálne vnímanie vlastnej životnej situácie vo väzbe na určitú kultúru, hodnotový systém, očakávania, záujmy. Kvalita života je ovplyvňovaná telesným zdravím, psychickým stavom, stupňom nezávislosti, sociálnymi vzťahmi a životným prostredím.

Kvalita života je výsledkom vzájomného pôsobenia sociálnych, zdravotných, ekonomických a environmentálnych podmienok, týkajúcich sa ľudského a spoločenského rozvoja. Na jednej strane predstavuje objektívne podmienky pre dobrý život, a na druhej strane subjektívne prežívanie dobrého života. Objektívna stránka zahŕňa napĺňanie sociálnych a kultúrnych potrieb v závislosti od materiálnej dostupnosti, spoločenskej akceptácie a fyzického zdravia jednotlivca. Subjektívne prežívanie kvality života zahŕňa dobrý životný pocit, pohodu a spokojnosť jednotlivca s vlastným životom.

Na zisťovanie pocitovej stránky kvality života sa používajú prieskumy verejnej mienky. Na subjektívne prežívanie života majú podstatný vplyv také faktory, ako je zdravie, súkromie, výkonnosť, emocionálne nasýtenie, spoločenská akceptácia. To znamená, že pre komplexnejšie meranie kvality života sa musia použiť údaje z rôznych oblastí ľudského života. Vytvorenie a použitie syntetického ukazovateľa kvality života predstavuje pomerne zložitý problém, teoreticky i prakticky zatiaľ nedostatočne vyriešený. I keď existujú

viaceré indexy na vyjadrenie kvality života, zatiaľ neplnia úlohu komplexného meradla.

Kvalita života sa veľmi často charakterizuje ako viacrozmerný pojem, pretože zachytáva materiálne, duchovné, kultúrne, spoločenské, sociálne, politické, kultúrne, rodinné a iné stránky života, pričom má aj svoj vnútorný rozmer. V tejto súvislosti Massam [13] uvádza kvalitu života ako produkt vzájomného pôsobenia sociálnych, zdravotných, ekonomických a environmentálnych podmienok, ktoré vplývajú na ľudský a sociálny rozvoj.

Pacione [18] tvrdí, že kvalitu života možno vyjadriť dvoma dimenziami, prvá súvisí s tým, ako ľudia svoj život prežívajú, a druhú spája s podmienkami, v ktorých človek žije. Uvádza, že pojem kvality života sa vzťahuje tak na ľudské blaho (human well-being), ako aj na kvalitu prostredia (environmental quality). Prvú dimenziu označuje ako psychologickú, druhú považuje za objektívnu.

Thirion [27] chápe kvalitu života ako výsledok navzájom prepojených podmienok, ktorými sú spravodlivý a rovný prístup k dostupným spoločenským zdrojom, uznanie ľudskej dôstojnosti s patričným uznaním rôznorodosti, osobná a kolektívna autonómia a zodpovedná participácia.

Podľa Tokárovej [26] kvalitu života možno zisťovať a interpretovať prostredníctvom troch skupín indikátorov (sociálnych indikátorov, ekonomických indikátorov a indikátorov tzv. subjektívnej psychickej pohody (well-being), ktoré sa vzťahujú k príslušným čiastkovým oblastiam kvality života a sú pospájané ekonomickými, sociálno-psychologickými, sociologickými, environmentálnymi a ďalšími väzbami.

Širšie poňatie kvality života nachádzame aj u Kebzu [10], podľa ktorého ide o kombináciu prežitku úrovne vlastného zdravia, úrovne osobnej pohody, životnej spokojnosti a čiastočne aj určitého postavenia v sociálnej stratifikácii.

Kvalitu života podľa Murgaša [16] tvoria somatické, psychologické, sociálne a ekonomické dobrá, vyúsťujúce do subjektívneho pocitu spokojnosti alebo šťastia konfrontované so zdravotnými, sociálnopatologickými, ekonomickými a environmentálnymi zlami.

Hornák a Rochovská [9] definujú kvalitu života ako výsledok vzájomného pôsobenia sociálnych, zdravotných, ekonomických a environmentálnych podmienok týkajúcich sa ľudského a spoločenského rozvoja. Podľa uvedených autorov je objektívna stránka kvality života o naplnení sociálnych a kultúrnych potrieb v závislosti od materiálneho dostatku.

Laluha [12] vymedzuje kvalitu života ako historicky podmienenú úroveň životných procesov, v rámci ktorých človek, spoločnosť reprodukuje a rozvíja svoju existenciu. Tento pohľad vychádza zo skutočnosti, že človek je bioso-

ciálna jednotka, ktorá má svoju (individuálnu) štruktúru potrieb a hodnotových orientácií. Keďže životné procesy (pracovné, rodinné, aktivity voľného času a pod.) sú podmienené určitými možnosťami jednotlivca a prebiehajú v konkrétnych životných podmienkach, ktoré môžu byť viac či menej priaznivé, veľmi dôležitú úlohu tu zohráva aktívny životný postoj človeka. Kvalitu života chápe ako sociálno-ekonomickú kategóriu, ktorá je historicky podmienená úrovňou životných procesov, v rámci ktorých človek, spoločnosť reprodukuje a rozvíja svoju existenciu v súlade s princípmi ľudskosti a humanity.

Z predchádzajúceho textu vyplýva, že mnohí autori rozlišujú pri kvalite života objektívnu a subjektívnu stránku. Tento pohľad na kvalitu života nachádzame napr. u Hnilicovej [7], ktorá pristupuje ku koncepcii kvality života z dvoch východísk: subjektívne východisko a objektívne východisko.

Podobne aj Kováč [11] vymedzuje kvalitu života jednotlivca na základe subjektívnych a objektívnych aspektov. Objektívna stránka je daná materiál- nym dostatkom, spoločenskou akceptáciou jednotlivca, jeho fyzickým zdravím. Závisí od ekonomických, sociálnych, zdravotných a environmentálnych podmienok, v ktorých sa jednotlivec nachádza [4]. Subjektívna kvalita života sa týka životného pocitu, pohody a spokojnosti z prežívaného života (Bačová) [1]. Podľa Mühlpachra [15] a Dvořáčkovej [3] z hľadiska ľudského života má zásadnejší význam subjektívne hodnotenie. Jednotlivé zložky kvality života prechádzajú zmenou v čase, pričom subjektívna pohoda jednotlivca sa môže rýchlo meniť, pretože podlieha emocionálnemu stavu. Pri vonkajších životných podmienkach dochádza k zmenám relatívne pomalšie.

Výrazný posun v názoroch na kvalitu života priniesla Správa komisie o meraní ekonomického výkonu a sociálneho pokroku od Stiglitz, Sena a Fitoussiho [25], ktorá vypovedá o potrebe lepšej interpretácie štatistických údajov a indikátorov kvality života. Kvalita života je definovaná v zmysle tých aspektov života, ktoré vytvárajú ľudskú prosperitu s využitím dostupných ekonomických zdrojov. Podľa uvedených autorov kvalita života závisí od objektívnych podmienok a schopností ľudí.

Kvalitou života sa zaoberalo aj Kompendium OECD o indikátoroch ekonomického a sociálneho pokroku [17], podľa ktorého je potrebné rozlišovať materiálne podmienky a kvalitu života. Materiálne podmienky života sa chápu ako ekonomické blaho (economic well-being) a kvalita života sa definuje ako súbor nefinančných nepeňažných atribútov jednotlivcov, ktorý určuje ich životné príležitosti a životné šance, pričom má vlastnú hodnotu v rozličných kultúrach a súvislostiach.

Na konferencii OECD v Paríži (október 2011) bola prezentovaná definícia, ktorá vychádzala zo spoločnej správy francúzsko-nemeckej ministerskej rady z decembra 2010. Kvalita života bola vymedzená prostredníctvom ôsmich

dimenzií: materiálne blaho, zdravie, vzdelanie, osobnostné aktivity, politický názor a vládnutie, sociálne vzťahy a väzby, environmentálne podmienky, osobnostná a ekonomická neistota.

Veľmi blízky pohľad na dimenzie kvality života uplatňuje aj Eurostat, ktorý uvádza nasledujúcu štruktúru: materiálny životný štandard, zdravie, vzdelanie, osobnostné aktivity, politická mienka a vládna moc, sociálne kontakty, environmentálne podmienky, osobnostná neistota, ekonomická neistota.

Z uvedeného prehľadu definícií a domén kvality života vyplýva, že sa rôzne prelínajú a dopĺňajú. Väčšina autorov sa zhoduje v názoroch na domény, pričom za hlavné domény považujú životné podmienky (životné prostredie a konkrétne ekonomické podmienky), fyzické schopnosti a fyzické zdravie (miera samostatnosti, sebaobsluhy, závislosti, mobility a autonómie), psychické zdravie (emocionálny stav, spokojnosť so svojim životom a zdravím, pocit pohody), sociálna dimenzia (sociálna sieť, postavenie v sociálnej stratifikácii), kultúrne a spoločenské podmienky, spirituálna dimenzia (hodnotová orientácia, viera).

Odborná literatúra ponúka okrem veľkého množstva definícií aj ich typológiu, resp. zaradenie definícií do určitých skupín na základe spoločných znakov. Do prvej skupiny sú začlenené tie, ktoré sú zamerané na hodnotenie objektívnej stránky kvality života, zohľadňujú ekonomické a sociologické prístupy. Druhú skupinu tvoria definície, ktoré sú založené na kombinácii hodnotenia subjektívnej a objektívnej stránky. Do tretej skupiny by sme mohli zaradiť definície, ktoré zdôrazňujú len určitú oblasť, resp. dimenziu kvality života.

Napriek tomu, že máme k dispozícii veľa definícií, ktoré sa snažia obsiahnuť šírku tohto pojmu, neexistuje žiadna, ktorú by odborná verejnosť uznala za štandard umožňujúci vybudovať jednotný teoretický základ tejto problematiky. Hľadanie jednotnej definície, ktorá by bola univerzálne platná pre všetky odbory, je naďalej otvorený problém. V tejto súvislosti sa objavujú aj také názory, podľa ktorých nie je potrebné hľadať univerzálnu definíciu kvality života, ktorá by sa dala uplatniť v rôznych odboroch, tento problém netreba riešiť, resp. nie je potrebné sa ním zaoberať [14].

Rôznorodosť názorov na vymedzenie kvality života priniesla veľké množstvo rozdielnych metodologicko-aplikačných prístupov k jej skúmaniu. Výber a použitie konkrétneho prístupu ku kvalite života závisí od obsahového naplnenia tohto pojmu a zvolených domén (dimenzií, resp. zložiek).

Ak na kvalitu života budeme nazerať prostredníctvom jej 5 komponentov, zohľadňujeme potreby, životné podmienky, sociálne prostredie, hodnotové orientácie a životné aktivity [12]. Potreby sú východiskom akéhokoľvek životného procesu, z ich uspokojovania vychádzajú impulzy pre vznik nových

potrieb rozmanitého charakteru. Napĺňanie potrieb je jednou zo základných priorít existencie človeka, ale aj fungovania ekonomiky. Dosiachnutá úroveň uspokojovania potrieb vypovedá o ekonomickej vyspelosti spoločnosti, životnej úrovni jej jednotlivých členov, premieta sa do kvality života a výrazne ju ovplyvňuje.

3. Spotreba ako súčasť kvality života

Nasycovanie základných i nadstavbových potrieb sa realizuje prostredníctvom spotreby, ktorá významnou mierou prispieva k napĺňaniu túžob a predstáv jednotlivca o vlastnom živote. V našom príspevku vnímame kvalitu života ako vyjadrenie snahy človeka o dobrý a spokojný život, v ktorom významnú úlohu zohráva spotreba. V tejto súvislosti považujeme spotrebu za dôležitú zložku kvality života.

Keďže spotreba spolu s kvalitou života sa uskutočňujú v konkrétnych reálnych možnostiach danej doby a spoločnosti, pre pochopenie ich vzájomnej väzby je potrebné zohľadňovať veľkosť, štruktúru a úroveň spotreby, pretože spotreba vyjadruje nielen saturáciu potrieb, ale aj materiálny aspekt kvality života, a tým sa významnou mierou podieľa na jej formovaní.

Spotreba statkov a služieb tvorí nevyhnutnú súčasť života každého človeka a je jednou z podstatných priorít jeho existencie. Vypovedá o rôznych štandardoch spotrebiteľského správania, v ktorých sú nielen sformované spotrebiteľské preferencie, ale ktoré takisto odrážajú finančné schopnosti domácností tieto preferencie zrealizovať. Tým, že spotreba odráža rozmanité každodenné spôsoby uspokojovania potrieb, stáva sa nielen dôležitou zložkou kvality života, ale do značnej miery ju aj ovplyvňuje.

Spotreba je vyjadrením spoločenského spôsobu využitia materiálneho a duchovného bohatstva, predstavuje proces privlastnenia a využitia vecí a hodnôt výlučne na uspokojenie potrieb. Je realizáciou rôznorodých spotrebiteľských záujmov a cieľov členov danej spoločnosti, ktorú determinujú široko koncipované skupiny faktorov. Niektoré faktory určujú spojenie spotreby s určitým typom výroby, ktorá je zameraná na naplnenie rôznych sociálnych cieľov. Ďalšie faktory vyjadrujú podmienenosť spotreby typom rozdeľovania a spôsobom prisvojovania, v dôsledku čoho sa pre spotrebiteľov otvárajú alebo zatvárajú určité cesty k blahobytu. Iné faktory zachytávajú závislosť spotreby od vzniknutej spotrebnej situácie v spoločnosti. Existujú však aj faktory, ktoré zahŕňajú statusové zvláštnosti spotreby, vyplývajúce z určitého postavenia spotrebiteľa v spoločnosti a spotrebe.

Skutočná spotreba nie je záležitosťou len ekonomických ukazovateľov, je aj výsledkom jeho spotrebiteľského správania, v ktorom sú premietnuté

predstavy a spôsob života, hodnotový systém, finančné možnosti spotrebiteľa, spotrebiteľská kultúra, sociálne vzťahy a pod.

Ak sa na spotrebu budeme pozeráť ako na súhrnný spôsob uspokojovania potrieb členov spoločnosti realizovaný v konkrétnom období a etape ekonomického rozvoja, môžeme spotrebu vnímať ako určitý model rozdeľovania a použitia statkov, služieb a iných foriem bohatstva v danej spoločnosti. Je to model, ktorý sa chápe ako súhrn neustále sa opakujúcich spôsobov a foriem uspokojovania potrieb, prostredníctvom ktorých sa realizuje široká škála spotrebných funkcií, rôzne formy spotrebiteľského správania, ale aj výrobné a ekonomické možnosti konkrétne potreby naplňovať.

Spotreba vyjadruje spôsob použitia materiálneho a duchovného bohatstva spoločnosti pri uspokojovaní potrieb jej jednotlivých členov, ktorí sa líšia realizáciou spotrebných záujmov a cieľov. Vo vzťahu ku kvalite života má nezastupiteľnú funkciu, pretože vypovedá o materiálnej stránke naplňovania potrieb i túžob človeka.

I keď spotreba je dôležitou zložkou a prirodzenou súčasťou kvality života, nemôže ju nahradiť. Medzi spotrebou a kvalitou života pôsobí veľmi dôležitý, navzájom podmienený vzťah. Z pohľadu zvyšovania kvality života a dosiahnutia jej efektívnych foriem by mal byť vzťah medzi spotrebou a kvalitou života vyváženým vzťahom, pretože v určitých extrémnych situáciách, ako napr. v stave núdze alebo bohatstva, môže spotreba plniť deformujúcu úlohu.

Aj keď úvahy o význame a obsahovom naplnení kvality života majú naďalej svoje opodstatnenie, dodnes nezaznela adekvátne odozva na masovú spotrebu, v kontraste s ktorou sa tento pojem začal používať. Problém masovej spotreby vo vyspelých ekonomikách naďalej pretrváva, nadobudol však novú formu a je doplnený novými výzvami, ktoré vyžadujú zmenu pohľadu na štruktúru spotreby a jej vplyv na kvalitu života. Medzi takéto výzvy patrí zohľadňovanie ekologického hľadiska, ktoré sa zaoberá zaťažením životného prostredia nadmernou spotrebou a presadzovaním udržateľnej spotreby. Udržateľná spotreba sa definuje ako spôsob spotrebúvania a používania výrobkov a služieb, ktorým sa uspokojujú základné potreby spotrebiteľov a ktorý im prináša lepšiu, resp. zvýšenú kvalitu života za predpokladu, že minimalizuje spotrebu prírodných zdrojov, toxických materiálov, emisií, odpadu a znečisťujúcich látok v rámci celého životného cyklu produktu, a tým neohrozuje potreby budúcich generácií.

Spotrebu už nestačí vnímať v klasickom ponímaní, proklamuje sa „nová spotreba“, ktorej obsahom sú tzv. produktívne zložky. Pod produktívnymi zložkami spotreby rozumieme tie položky spotrebného koša jednotlivých domácností, ktoré svojou povahou predstavujú investície do ľudského a sociálneho kapitálu. Ide o zložky spotreby, ktoré nie sú nevyhnutné na prežitie

a ich význam v spotrebnom koši sa zvyšuje až po dosiahnutí určitej životnej úrovne domácností. Typickým príkladom je vzdelávanie členov domácností, udržiavanie dobrého zdravotného stavu a celkovej fyzickej aj psychickej kondície, vytváranie a udržiavanie spoločenských kontaktov, vytváranie podmienok na čo najefektívnejšie využívanie voľného času, pestovanie imidžu jednotlivcov i celej domácnosti atď.

Problém dosiahnutia vyváženého vzťahu spotreby a kvality života sa objavuje aj v ekonomicky vyspelých krajinách sveta, ktoré sa vyznačujú silnou orientáciou na materiálnu stránku spotreby, jej kvantitatívny rast a trend k samoučelnej spotrebe.

Základom riešenia vyváženého vzťahu by malo byť dosahovanie takej štruktúry spotreby, ktorá by prispievala k naplneniu nielen reprodukčných, ale predovšetkým rozvojových potrieb a hodnôt človeka. To znamená, že spotreba nemôže byť zameraná len na saturáciu klasických základných potrieb. V súvislosti s dosahovaním funkčnej vyváženosti sa spotreba musí rozšíriť o napĺňanie potrieb postmaterialistických hodnotových orientácií a aktivít v podobe zvýšeného významu a záujmu o individuálne vzdelávanie a celoživotné vzdelávanie členov spoločnosti, v podobe posilneného záujmu o rôzne formy kultúry, aktívne formy trávenia voľného času, udržiavanie dobrého zdravotného stavu, celkovej fyzickej i psychickej kondície, spoločenských kontaktov, dosiahnutie určitých statusových pozícií v danej spoločnosti a pod. Orientácia len na materiálnu stránku spotreby, ako aj na trend k samoučelnej spotrebe možno z hľadiska rozvoja osobnosti označiť ako nežiaduci vývoj.

4. Vplyv spotreby na kvalitu života slovenských domácností

Vo vzťahu ku kvalite života má spotreba nezastupiteľnú funkciu, pretože vypovedá o materiálnej stránke napĺňania potrieb i túžob človeka. Porovnaním údajov o kvalite života domácností vo väzbe na ich spotrebu vytvárame obraz o ich existenciálnej kvalite života. Na tento účel sa používajú čisté peňažné výdavky domácností v členení podľa základných sfér spôsobu života, t. j. v členení výdavkov na mimopracovný čas, voľný čas a prierezové oblasti [8].

V štruktúrnej skladbe výdavkov na mimopracovný čas dominujú činnosti, ktoré sú zamerané na uspokojovanie základných materiálnych a reprodukčných potrieb. Tie pozostávajú z výdavkov na potraviny a nealkoholické nápoje, alkoholické nápoje a tabak, odievanie a obuv, bývanie, vodu, plyn a elektrinu, nábytok a bytové vybavenie, ako aj na zdravie. Druhou sférou kvality života je voľný čas, vo všeobecnosti chápaný ako časť dňa, keď sa človek venuje podľa vlastného uváženia výberu a možností takým aktivitám, ktoré prispievajú k jeho relaxácii, seberealizácii a sebazdokonaleniu. Štruktúru výdavkov tvoria výdavky na rekreáciu a kultúru, vzdelanie, hotely, ka-

viarne a reštaurácie. Treťou sférou kvality života sú prierezné oblasti, ktoré zaberajú činnosti a aktivity prelínajúce sa ostatnými sférami spôsobu života. Tie vo všeobecnosti vypovedajú o modernizácii spôsobu života v zmysle nadstavbových a doplnkových komodít, v určitej miere nadobúdajúcich charakter luxusných statkov. Túto oblasť tvoria výdavky na dopravu, spoje, rozličné služby a ostatné čisté výdavky.

Tab. č. 1

Peňažné výdavky domácností SR a výdavky na sféry kvality života (na osobu a rok)

	Spolu		Zamestnanec		SZČO		Starobný dôchodca		Iný	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Čisté peňažné výdavky (€), v tom výdavky na:	4 301	4 394	4 426	4 518	4 589	4 663	3 884	3 972	2 452	2 561
mimopracovný čas (%)	52,83	52,69	49,99	49,89	47,87	47,97	67,36	67,29	68,97	68,72
voľný čas (%)	11,80	11,93	12,45	12,60	13,18	13,18	8,29	8,46	6,45	6,60
prierezné oblasti (%)	35,37	35,38	37,56	37,31	38,95	38,85	24,35	24,25	24,58	24,68

Prameň: vlastné spracovanie a [20].

Údaje z tabuľky č. 1 naznačujú, že čisté peňažné výdavky domácností SR podľa vymedzených sfér kvality života smerujú vo vysokej relácii do mimopracovného času, čo je prejavom vysokej finančnej náročnosti uspokojovania základných potrieb našich domácností. Výrazne sa to prejavuje v domácnosti starobný dôchodca, kde výdavky na sféru mimopracovného času tvorili v roku 2017 67,29 % ich celkových výdavkov a v domácnosti iný je to 68,72 % ich celkových výdavkov. Najväčšiu položku v sfére mimopracovného času tvoria výdavky za potraviny a nealkoholické nápoje. V domácnosti zamestnanca tvorili tieto výdavky v roku 2017 18,44 % ich celkových výdavkov, v domácnosti SZČO predstavovali 17,09 % a v domácnosti starobného dôchodcu to bolo 26,56 %. Druhou najväčšou položkou sú výdavky za bývanie, vodu, elektrinu, plyn a iné palivá. V domácnosti zamestnanca predstavovali tieto výdavky 16,45 % ich celkových výdavkov, v domácnosti starobného dôchodcu 24,41 % a v domácnosti iných až 28,66 %.

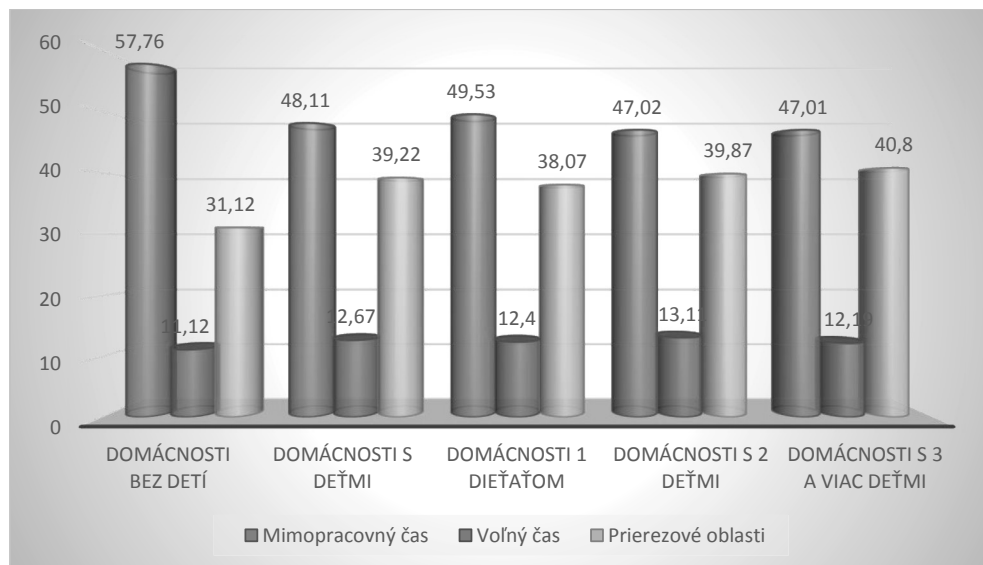
Výdavky na voľný čas sú relatívne nízke, najnižšiu úroveň sme zaznamenali v domácnosti iný, kde roku 2017 predstavovali len 6,6 % ich celkových výdavkov. Výdavky na modernizáciu spôsobu života sú na takej úrovni, že vytvárajú určitý priestor pre zlepšenie spôsobu života našich domácností. Najvýraznejšie sa to prejavuje v domácnosti SZČO, kde podiel týchto výdavkov tvoril v roku 2017 38,85 % ich celkových výdavkov.

K rozdielnostiam a diferenciacii kvality života slovenských domácností prispieva aj počet nezaopatrených detí, ktoré sa v domácnosti nachádzajú. Graf č. 1 obsahuje prehľad čistých peňažných výdavkov vynaložených na

jednotlivé sféry kvality života podľa počtu nezaopatrených detí v domácnostiach.

Graf č. 1

Čisté peňažné výdavky sledované podľa sfér kvality života a počtu detí v roku 2017 (%)

Prameň: vlastné spracovanie a [20].

Výrazné rozdiely vo formovaní kvality života na základe peňažných výdavkov smerovaných do jednotlivých sfér sme zaznamenali medzi domácnosťami bez detí a domácnosťami s deťmi. Najhoršiu situáciu majú domácnosti s tromi a viac deťmi, kde podiel výdavkov na mimopracovný čas je síce na úrovni 47,81 % celkových výdavkov, toto nízke číslo je však dôsledok slabšej príjmovej situácie a z toho vyplývajúcej nepriaznivej sociálnej pozície viacdetných rodín, ktoré zápasia s problémom uspokojovania nevyhnutných potrieb. Podiel výdavkov na prierezové oblasti, ktoré všeobecne slúžia na modernizáciu života, je v domácnosti 3 a viac detí pomerne vysoký. Je na úrovni 40,8 % celkových výdavkov, avšak ich štruktúra nie je vhodná, pretože 18,2 % tvoria ostatné výdavky a v nich výdavky na splácanie pôžičiek a úverov.

Tabuľka č. 2 ponúka prehľad čistých peňažných výdavkov vynaložených na jednotlivé sféry kvality života sledovaný v domácnostiach podľa typu obce. Z údajov vyplýva, že rozdiely medzi jednotlivými sférami kvality života domácností žijúcich v krajskom meste a inom meste sú veľmi malé. Domácnosti žijúce v obci majú podiel výdavkov na voľný čas najnižší, a to na úrovni 10,84 %, resp. 10,96 %, čo je dané do určitej miery obmedzenými možnosťami kultúrneho a športového prežitia voľného času.

Tab. č. 2

Peňažné výdavky domácností na sféry kvality života sledované podľa typu obce v % na osobu a rok

Čisté peňažné výdavky (v %) na:	Domácnosti podľa typu obce					
	Krajské mesto		Iné mesto		Iná obec	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017
mimopracovný čas	51,91	51,81	53,87	53,74	52,46	52,30
voľný čas	12,91	13,06	12,11	12,25	10,84	10,96
prierezové oblasti	35,18	35,13	34,02	34,01	36,70	36,74

Prameň: vlastné spracovanie a [20].

O štruktúrnych posunoch v spotrebe vypovedajú peňažné výdavky domácností sledované podľa jednotlivých skupín statkov a služieb zaradených do spotrebného koša. Komoditné skupiny statkov a služby sú výrazne agregované podľa účelu, resp. podľa toho, akú zložku životnej úrovne uspokojujú. Zmeny v štruktúre výdavkov jednotlivých domácností sú na jednej strane vyvolané vlastným rozhodnutím spotrebiteľov, na druhej strane môžu byť ovplyvnené zmenou v príjmoch, cenovými zmenami, ale môžu mať podobu vynútených zmien predovšetkým opatreniami hospodárskej a sociálnej politiky.

Základným trendom zmien v kvalite života slovenských domácností, sledovanom podľa jej troch sfér v dlhodobom horizonte, by mohol byť trend takých zmien v štruktúre spotreby, ktorý by viedol k všestrannému rozvoju človeka, teda k rozvoju jeho bytostných a duchovných síl. To znamená, že spotreba by sa mala formovať tak, aby prispela k uspokojovaniu materiálnych a duchovných potrieb v reláciách a štruktúre, ktoré by viedli k rozvoju tvorivého potenciálu človeka, k jeho sebarealizácii a súčasne by prispela k jeho pocitu pohody, spokojnosti a šťastia.

Záver

Spotreba domácností vypovedá predovšetkým o nasycovaní potrieb, svojou úrovňou a štruktúrou sa však významnou mierou podieľa aj na formovaní kvality života. Spotrebu najčastejšie analyzujeme prostredníctvom peňažných výdavkov, ktoré umožňujú ilustrovat' sociálno-ekonomickú situáciu jednotlivých členov domácností a z toho vyplývajúci mikroekonomický pohľad nielen na spotrebu ako celok, ale aj na jej štruktúru.

Z hodnotenia kvality života slovenských domácností na základe jej materiálneho aspektu vyplýva, že výdavky slovenských domácností vo vysokej miere smerujú do sféry mimopracovného času, čo je spôsobené vysokou finančnou náročnosťou uspokojovania základných reprodukčných potrieb. Približne 67,5 % celkových výdavkov tvoria výdavky na mimopracovný

čas v domácnosti starobný dôchodca a iný. Na voľný čas dávajú len 6,6 % – 8,4 %, čo je prejavom odkladaných spotrebných aspirácií a nedostatočného osobného rozvoja členov uvedených domácností.

Kvalita života našich domácností je zatiaľ pod silným tlakom klasickej štruktúry spotreby, kde výraznými položkami v spotrebnom koši sú výdavky na potraviny a výdavky na bývanie. Vzťah medzi spotrebou a kvalitou života vyhodnocovaný pomocou čistých peňažných výdavkov domácností ukazuje, že v našej spoločnosti prevláda taký model spotrebiteľského správania, ktorý je zameraný na uspokojovanie existenčne nevyhnutných potrieb.

Literatúra

- [1] BAČOVÁ, V. 2008. Kvalita života a sociálny kapitál – porovnanie pojmov a teórií. In: Bačová, V. (Ed.): *Kvalita života a sociálny kapitál – psychologické dimenzie*. Prešov: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, s. 19 – 39. ISBN 978-80-8068-747-2.
- [2] DÉMUTH, A. 2004. *Reminiscencie na antický prístup k problematike kvality života*. Prešov: Prešovská univerzita, 2004, s. 34 – 41, ISBN 80-8068-282-8. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/dzuka3/04.pdf>
- [3] DVOŘÁČKOVÁ, D. 2014. *Kvalita života seniorů v domovech pro seniory*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2014. ISBN 978-80-247-4138-3.
- [4] DŽUKA, J. (Ed.). 2004. *Psychologická dimenzia kvality života*. Prešov: FF PU. ISBN 80-8068-282-8.
- [5] GALBRAITH, J. K. 1967. *Společnost' hojnosti*. Praha: Svoboda, 1967.
- [6] GULLONE, E. & CUMMINS, R. A. 2002. *The Universality of Subjective Wellbeing Indicators*. London: Kluwer Academic Publisher. ISSN 1387-6570.
- [7] HNILICOVÁ, H. 2004. *Kvalita života*. Kostelec nad Černými lesy: IZPE – Institut zdravotní politiky a ekonomiky. ISBN 80-86625-20-6.
- [8] HOLKOVÁ, V. & LALUHA, I. 2009. Nerovnosti kvality života domácností Slovenskej republiky z pohľadu ich spotreby. In: *Nová ekonomika*. Vol. 2, s. 89 – 102. ISSN 1336-1732.
- [9] HORŇÁK, M. & ROCHOVSKÁ, A. 2007. Vybrané aspekty kvality života vo vnútorných perifériách Slovenska. In: *Geographia Cassoviensis*, 2007, s. 55 – 60. ISSN 133-6748.
- [10] KEBZA, V. 2005. *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Academia, 2005. ISBN 8020013075.
- [11] KOVÁČ. D. 2004. K pojmo-logike kvality života. In: *Československá psychologie*. 2004. Roč. 48, č. 5, s. 460 – 464. ISSN 0009-062X.
- [12] LALUHA, I. 2008. *Kvalita života*. In: Stanek, V. a kol. *Sociálna politika*. Bratislava: Sprint dva, 2008. ISBN 978-80-89393-02-2.

- [13] MASSAM, B. H. 2002. Quality of life: public planning and private living. In: *Progress in Planning*. Vol. 58, issue 3, pp. 141 – 227. Dostupné na: <http://www.tlu.ee/~arro/Happy%20Space%20EKA%202014/quality%20of%20life.pdf>
- [14] MAREŠ, J. 2006. Problémy s pojetím pojmu „kvalita života“ a jeho definováním. In: Mareš, J. (Ed.): *Kvalita života u dětí a dospívajících I.*, Brno: MSD.
- [15] MÚHLPACHR, P. 2005. Měření kvality života jako metodologická kategorie. In: Tokárová, A., Kredátus, J., Frk, V. (Ed.): *Kvalita života v kontexte globalizácie a výkonnej spoločnosti*. Prešov: FF PU, 2005. ISBN 80-8068-425-1.
- [16] MURGAŠ, F. 2005. Konceptuálny rámec kvality života v geografii. In: Vaishar, A., Ira, V. (Ed.): *Geografická organizace Česka a Slovenska v súčasnom období*. Brno: Ústav geoniky Akademie věd ČR, s. 65 – 79.
- [17] OECD. 2011. Compendium of OECD well-being indicators, <http://www.oecd.org/general/compendiumofocedwell-beingindicators.htm>,
- [18] PACIONE, M. 2003. Urban environmental quality and human wellbeing – a social geographical perspective. In: *Landscape and Urban Planning*. Vol. 65, issues 1 – 2, pp. 1 – 3.
- [19] PAYNE, J. a kol. 2005. *Kvalita života a zdraví*. Praha: Triton.
- [20] PRÍJMY, VÝDAVKY SÚKROMNÝCH DOMÁCNOSTÍ SR ZA ROK 2016 (simulované údaje). 2017. Bratislava: ŠÚ SR. ISBN 978-80-8121-558-2, https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/72b549e9-77a9-4496-9a66-f7728f6a9b76/Prijmy_vydavky_sukromnych_domacnosti_SR_za_rok_2016_simulovane_udaje.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-72b549e9-77a9-4496-9a66-f7728f6a9b76-ISCKr5x
- [21] Príjmy, výdavky súkromných domácností SR za rok 2017 (simulované údaje). 2018. Bratislava: ŠÚ SR. ISBN 978-80-8121-625-1, https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/09083ffd-7e40-43c1-ae5e-0cafcc25a115/Prijmy_vydavky_sukromnych_domacnosti_SR_za_rok_2017_simulovane_udaje.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-09083ffd-7e40-43c1-ae5e-0cafcc25a115-mktg.dg
- [22] RAWLS, J. 1971. *A theory of justice*. The Belknap Harvard university Press Cambridge, Massachusetts, 1971. ISBN 0-674-00078-1. http://www.consiglio.regione.campania.it/cms/CM_PORTALE_CRC/servlet/Docs?dir=docs_biblio&file=BiblioContenuto_3641.pdf
- [23] ROSTOW, W. W. 1971. *Politic and the stages of Growth*, citované podľa „Způsob života společnosti II.“. In: Zborník príspevkov UFaS ČSAV, 1982, Praha.
- [24] SNOEK, F. J. 2000. Quality of Life: A coser Lookat Measuring Patiens Well Being, *Diabetes Spectrum*. [Online]. 13. pp. 24 – 28, Dostupné na: <http://journal.diabetes.org/diabetesspectrum>.
- [25] STIGLITZ, J. E. - SEN, A. - FITOUSSI, J. O. 2009. *Report by the Commission on*

the Measurement of Economic Performance and Social Progress, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report>.

- [26] TOKÁROVÁ, A. 2002. K metodologickým otázkam výskumu a hodnotenia kvality života. In: *Kvalita života v kontextoch globalizácie a výkonnej spoločnosti*. Prešov: FF PU, 2002, s. 11 – 29. ISBN 80-8068-087-6.
- [27] THIRION, S. 2004. Social cohesion indicators and the contribution of a solidarity – based economy. In: *Trends in social cohesion*. Vol. 12., pp. 49 – 69.
- [28] WHOQOL Group. 1997. *Programme on Mental Health – Measuring Quality of Life*. Geneva: WHO, 1997 [online] january 2016. [cit. January 2016], http://www.who.int/mental_health/media/68.pdf